

ПОРУШЕННЯ МИЛОЗВУЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СУЧАСНИХ ЗМК

Статтю присвячено засобам евфонії української мови, які забезпечують її мелодійність та милозвучність.

Ключові слова: евфонія, фонетичні варіанти.

I. Вступ

Актуальність теми, обраної для цієї статті, зумовлена численними порушеннями милозвучності в засобах масової комунікації. Питання про підвищення культури мовлення сучасних ЗМК сьогодні набуває особливої актуальності. Це зумовлено як загальним зниженням освітнього та культурного рівня нашого суспільства, так і активними спробами витіснити українську мову із широкого вжитку, нав'язуючи країні російську мову як другу державну. Українське слово все рідше звучить з теле- та радіоефіру, українські періодичні видання в Україні стали майже екзотичним явищем, тому пересічний українець фактично позбавлений можливості вдосконалювати власну мовну культуру. В умовах офіційно насадженої двомовності поступово, але неухильно втрачаються кращі мовні традиції українського народу: зокрема, таке явище, як "суржик", уже не сприймається лише як атрибут малоосвіченої людини, оскільки постійно звучить із найвищих трибун, із вуст перших осіб держави. І, як наслідок, у багатьох засобах масової комунікації майже не приділяється увага такій важливій особливості української мови, як милозвучність, або ж евфонія. Отже, маємо численні приклади порушення милозвучності: так, зі сторінок газет, з телеекранів нас вітають із "днем вчителя", запрошують "взяти участь у конкурсі", "відпочити у Ялті і Одесі".

Питання милозвучності, або ж евфонії, української мови досліджувалося багато вітчизняних мовознавців, а саме: І. Чередниченко, М. Жовтобрюх, В. Ващенко, П. Тимошенко, Н. Тоцька, М. Пентилюк та ін. Зокрема, М. Пилинський вивчав чергування **в – у** на початку слова [6], А. Критенко – звукові варіанти слова [4]. Однак згадані дослідники, охоплюючи проблему евфонії в цілому чи висвітлюючи окремі її аспекти, не акцентували увагу на дотриманні вимог евфонії саме в засобах масової комунікації.

II. Постановка завдання

Мета статті – виявити типові порушення норм милозвучності в сучасних ЗМК.

III. Результати

Зауважимо, що термін "евфонія" традиційно вживається у двох значеннях. Перше з них використовується для позначення суто стилістичного прийому: евфонія трактується як "вияв фоніки, який означає гармонійну сув'язь позитивно-естетичних явищ художнього, передусім поетичного, твору" [5, с. 216]. Друге значення терміна – власне милозвучність, "добре, приємне, з погляду фонетичних і лексико-стилістичних норм певної мови, звучання окремих мовних елементів – звукосполучень, слів і словосполучень" [3, с. 127]. Тобто йдеться, передусім, про естетичні критерії, загальну приємність звучання мови. Далі термін "евфонія" розглядатиметься саме в другому значенні. Милозвучність слушно вважається чи не найхарактернішою рисою української мови. Одним із перших на цю особливість звернув увагу В. Самійленко в статті "Дбаймо про фонетичну красу української мови" [7, с. 28–29]. Музикальність і наспівність української мови виявляються в її акцентно ритмічній структурі, а загалом – в інтонації слова й речення, у ритміці. Фонетичну вишуканість української мови свого часу було визнано офіційно: на конкурсі краси мов у Парижі (1934 р.) українська мова посіла третє місце, поступившись лише французькій та перській. І. Чередниченко вважає, що милозвучність української мови досягається шляхом спрощення груп приголосних (наприклад, *чесний, сонце*), появи вставних голосних (*вітер, лева*), приставних приголосних (*вогонь, вулик, горіх*) та голосних (*імла, іржа*), зникнення початкових голосних (*гра, голка*). [12, с. 130–131]. На думку В. Чабаненка, головним фактором евфонії української мови є закон урівноваження кількості голосних і приголосних звуків у потоці мовлення [11, с. 99]. Саме чергування голосних і приголосних є важливим засобом милозвучності. Найяскравіше це явище виявляється в таких випадках:

- варіативності префіксів та прийменників в / у, з / зі / зо / із, під / піді, над / наді, від / віді, перед / переді, о / об;
- варіативності сполучників і / й;
- чергуванні і / й на межі префікса і кореня та на початку складу, який збігається з початком слова (наприклад, *іменування / найменування, імовірний / ймовірний*);

- варіюванні постфікса -ся (-сь): *помилитися / помилитись*;
- варіюванні часток б / би, ж / же, лиш / лише, хоч / хоча;
- варіюванні прикметникових, числівникових і займенникових форм: *у синьому / у синім, у тому / у тім, в одному / в однім*;
- варіюванні дієслівних форм: *співає / співа, зробимо / зробим*;
- варіюванні прислівникових форм: *знов / знову, позад / позаду*.

Уникнути нагромадження однакових голосних і приголосних звуків можна, вживаючи фонетичні варіанти самостійних і службових слів. Так, існують варіанти прийменників (та префіксів) *в – у* (або *уві, ув, вві*), *над – наді, під – піді, від – од*; *з – із – зі* (зо); сполучників *і – й, хоч – хоча, щоб – щоби*; часток *ще – іще, б – би, лиш – лише, ж – же*.

Зокрема, можуть чергуватися як прийменники *у, в*, так і префікси *у-, в-*. У вживається для того, щоб уникнути збігу приголосних, важких для вимови:

- а) між двома приголосними;
- б) на початку речення перед наступним приголосним;
- в) незалежно від закінчення попереднього слова перед наступним *в, ф*, а також перед сполученням літер *льв, св, еф, тв, хв*;
- г) після паузи, яка на письмі позначається комою, крапкою з комою, двокрапкою, тире, дужкою та крапками, перед приголосним.

В уживається для уникнення збігу голосних:

- а) між двома голосними;
- б) на початку речення перед наступним голосним.

Після голосного перед приголосним (залежно від темпу, ритму мовлення) може вживатися як *у*, так і *в*.

Сполучник *і* та початковий ненаголошений *і* чергуються з *й* у тих самих позиціях, що й *у – в*. *І* вживається, щоб уникнути збігу приголосних, важких для вимови, а саме:

- а) між двома приголосними;
- б) перед йотованими (*й, є, ї, ю, я*);
- в) після паузи, яка на письмі може позначатися крапкою, комою, крапкою з комою, двокрапкою, крапками, перед наступним приголосним;
- г) на початку речення;
- г') при зіставленні понять.

Варіанти прийменника *з – із – зі* (зо) чергуються за тим самим принципом, що й *в – у, і – й*. *З* уживається:

- а) перед голосним, з якого починається слово, незалежно від паузи та закінчення попереднього слова;
- б) перед приголосним (крім *с, ш*), якщо попереднє слово закінчується голосним;
- в) на початку речення, після паузи.

Щоб уникнути збігу приголосних, важких для вимови, вживають *із* або *зі*. *Із* уживається

переважно між свистячими й шиплячими. *Зі* вживається перед сполученням приголосних на початку слова, незалежно від паузи та закінчення попереднього слова. Прийменник *зо* (як фонетичний варіант прийменника *зі*) завжди виступає при числівниках *два, три*. Для забезпечення милозвучності також вживаються варіанти давального відмінка однини іменників чоловічого роду на *-ові, -еві* (*-єві*) та *-у* (*-ю*): *товаришу і товаришеві, другу та другові*. Такій самій меті слугують і варіанти прикметників чоловічого й середнього роду в місцевому відмінку на *-ому* та *-ім*: (*на*) *синьому* і (*на*) *синім*. В українській мові евфонію забезпечує також ряд прислівникових паралелей: *позаду – позад, звідкіль – звідкіля, більш – більше, знов – знову*. До евфонічних засобів належать і варіанти дієслівних форм: *ходить – ходить, пишеть – пишіте, загубилися – загубились*. Усі зазначені варіанти давно закріпилися в мові та є нормативними [10]. Звісно, більшість згаданих варіантів мають певні семантичні відмінності. Крім того, існують стилістичні особливості їх використання: так, одні з них закріплені в науковому чи офіційно-діловому стилях, тоді як інші будуть найбільш доречними в стилі художньому чи публіцистичному. В. Ващенко зазначав з приводу вживання таких паралельних форм: "Є тексти дуже чутливі до них, а є байдужі. Поширення і культивування паралельних форм виявляється в текстах стилістично напружених, переважно в художніх" [2, с. 47].

Отже, існує ціла система евфонічних засобів, що забезпечують правильну звукову організацію усного та писемного мовлення. Зокрема, мелодійне, приємне звучання досягається природним чергуванням окремих голосних і приголосних, можливістю вживання фонетичних варіантів слів і морфем. Підґрунтям милозвучності української мови є також дотримання орфоепічних норм. Орфоепічні норми регулюють правильну вимову звуків, звукосполучень та наголошення слів. Порушення літературної норми найчастіше відбувається в таких випадках:

- тверда вимова шиплячих: *чай, Польща* (а не [ч'ому], [Пол'шч'а]);
- дзвінкі приголосні в кінці слова або складу не оглушуються: *гриб, репортаж* (а не [грип], [репорташ]);
- голосний *о* ніколи не наближається до *а*: *молоко, дорога* (а не [малако], [дарога]);
- літера *щ* передає звуки [шч]: *вищий, що* (а не [висший], [шо]);
- буквосполучення *дж, дз* передають злиті звуки: *сиджу, кукурудза* (а не [сижу], [кукуруза]).

Слід також розрізняти *г* і *ґ*. Літера *ґ* передає звук [ґ]: обґрунтування, ґатунок (а не [обґрунтуван':а], [ґатунок]).

Правильність наголошування є не лише однією з ознак культури мовлення, а й фактором, що впливає на милозвучність. Акцентуаційні норми в українській мові цілком сформовані, але найменш усталені, оскільки на наголос впливають діалекти та інші мови. При виробленні акцентуаційних норм українська мова має більше труднощів, ніж у формуванні лексики. Пояснюється це строкатістю наголошування в різних говорах нашої мови й впливом сусідніх мов, насамперед російської та польської. Найчастіше працівники радіо й телебачення неправильно наголошують такі слова: *випадок, захворів, багаторазовий, податковий, босоніж, ненависть, новий, близький, чотирнадцять, текстовий, мабуть, завжди, літопис, бай-дуже, підуть, разом, приятель, показ*.

Недостатнє знання основних евфонічних прийомів працівниками засобів масової комунікації спричиняє порушення милозвучності усного та писемного мовлення. А це, у свою чергу, часто призводить до негативного сприйняття української мови взагалі. Причому таке ставлення спостерігається не лише з боку знавців української мови, а й пересічних громадян, для яких українська не є рідною. І досить часто вони аргументують свою позицію так: це звучить некрасиво! Тому ми повинні розуміти, що такий негативний вплив ЗМК на ставлення до української мови зумовлений непрофесіоналізмом журналістів, який, у свою чергу, пов'язаний з методикою викладання української мови в школах і вищих навчальних закладах. Курс "Культура мови" є вкрай необхідним для спеціалістів у роботі зі ЗМК.

IV. Висновки

Узагальнюючи все вищезазначене, доводимо висновку, що, безумовно, слід інтенсивніше навчати студентів української мови, аби в подальшому вдосконалити мову на телебаченні, радіо й у пресі. На нашу думку, підготовка фахівців у сфері засобів масової комунікації (передусім, майбутніх журналістів, редакторів, теле- і радіоведучих) обов'язково має передбачати глибоке та всебічне ознайомлення з евфонічними засобами української мови.

З огляду на проблеми милозвучності української мови в сучасних ЗМК можна окреслити перспективи подальших дослі-

жень. Зокрема, на наш погляд, актуальним є опрацювання типових порушень милозвучності в інтернет-виданнях, популярність яких щороку зростатиме, і, відповідно, невдовзі саме ці видання суттєво впливатимуть на загальну мовну ситуацію в країні.

Список використаної літератури

1. Варченко І.О. Про паралелі -ся, -сь у дієсловах української мови / І.О. Варченко // Українська мова в школі. – 1958. – № 3. – С. 59–65.
2. Ващенко В.С. Стилістичні явища в українській мові / В.С. Ващенко. – Х. : Вид-во ХДУ, 1958. – Ч. 1. – 228 с.
3. Ганич І.Д. Словник лінгвістичних термінів / І.Д. Ганич, І.С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.
4. Критенко А.П. Звукові варіанти слова / А.П. Критенко // Мовознавство. – 1967. – № 1.
5. Літературознавчий словник-довідник [за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка]. – К. : Академія, 2006. – 752 с.
6. Пилинський М.М. До питання про чергування в – у на початку слова / М.М. Пилинський // Дослідження з лексикології та лексикографії. – К., 1965.
7. Самійленко В. Дбаймо про фонетичну красу мови / В. Самійленко // Урок української. – 2003. – № 2.
8. Тимошенко П.Д. Засоби милозвучності (евфонії) української мови / П.Д. Тимошенко // Українська мова в школі. – 1952. – № 4.
9. Тоцька Н.І. Вокалізація приголосних у висвітленні П.Г. Житецького / Н.І. Тоцька // Українське мовознавство. – К., 1997. – Вип. 21. – С. 100–108.
10. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наукова думка, 2007. – 288 с.
11. Чабаненко В.А. Рец. на: Українська мова : енциклопедія. – К., 2000. – 752 с. / В.А. Чабаненко // Українська мова. – 2001. – № 1.
12. Чередниченко І.Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови / І.Г. Чередниченко. – К. : Рад. школа, 1962. – 495 с.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2012.

Дьячук С.В. Нарушение благозвучия украинского языка в современных СМИ

Статья посвящена средствам эвфонии украинского языка, обеспечивающим его мелодичность и благозвучие.

Ключевые слова: эвфония, фонетические варианты.

Dyachuk S. Violation the Euphony of Ukrainian Language in Modern Mass Media

The article is devoted to means of euphony of the Ukrainian language, which provides its melody and harmony.

Key words: euphony, phonetic variations.